

BERNIUKAS ANT MEDINĖS DĖŽĖS

LEON LEYSON

**BERNIUKAS
ANT MEDINĖS
DĖŽĖS**

UDK 821.111(73)-94
Le-139

Versta iš:
Leon Leyson
BOY ON THE WOODEN BOX
Atheneum Books for Young Readers, 2013

Knygos leidimą remia Lietuvos kultūros taryba

© Tekstas, Estate of Leon Leyson, 2013
© Originalo skyrių pradžios nuotraukos,
Jamie Heiden, 2013
© Originalo žemėlapis, Drew Willis, 2013
Pirmą kartą anglų kalba Jungtinėse Amerikos
Valstijose 2013 metais pavadinimu *The Boy on
the Wooden Box* (ISBN 978-1-4424-9781-8)
išleido *Atheneum Books for Young Readers*,
Simon & Schuster Children's Publishing
leidybos ženklas.
Ši knyga yra trumpa biografija.
Ji atspindi autoriaus prisiminimus ir patirtis.
© Vertimas į lietuvių kalbą, Tomas Einoris, 2014
© Leidykla „Nieko rimto“, 2014

ISBN 978-609-441-265-3

LEON LEYSON

(kartu su Marilyn J. Harran ir Elisabeth B. Leyson)

BERNIUKAS
ANT MEDINĖS
DĖŽĖS

*Kaip Oskaro Šindlerio dėka
neįmanomi dalykai tapo įmanomi*

Vilnius
2014

Lenkija, 1938

Brėmerhafenas

Berlynas ★

VOKIETIJA

Veclaras

Gros-Rozenas

Praha ★

Brnenecas

AUSTRIJA

Zalcburgas

Leono Leisono maršrutas

LIETUVA

RYTŲ
PRŪSIJA

★ Varšuva

○ Narevka

LENKIJA

Aušvicas

○ Krokuva

○ Plašovas

ČEKOSLOVAKIJA

VENGRIJA

RUMUNIJA

*Mano broliams Caligui ir Heršeliui bei visoms
dukroms ir sūnums, seserims, broliams, tēvams
ir seneliams, žuvusiems per Holokaustą.
Ir Oskarui Šindleriui, kurio kilnūs veiksmai
išgelbėjo pasaulį.*

Leonas Leisonas

PROLOGAS

Turiu prisipažinti, mane pykino, delnai prakaitavo. Stovėjau ramiai, bet smarkiai jaudinausi. Artėjo eilė paspausti ranką žmogui, kuris išgelbėjo man gyvybę daugybę kartų. Viskas įvyko taip seniai. Nebuvau tikras, ar mane atpažins. Tą 1965 m. rudens dieną, vykdamas į Los Andželo oro uostą, sakiau sau, kad žmogus, kurį netrukus išvysiu, gali manęs neprisiminti. Juk paskutinį kartą mačiau jį prieš dvidešimt metų, o ir susitikę buvome kitame žemyne, kitomis aplinkybėmis. Buvau liesas, bado nukamuotas penkiolikmetis, atrodantis kaip dešimties. Dabar man trisdešimt penkeri. Vedęs, turiu JAV pilietybę, esu karo veteranas, mokytojas. Kai kiti priėjo pasisveikinti su svečiu, stovėjau nuošaly. Šiaip ar taip,

buvau jauniausias grupėje, todėl pamaniau, kad vyresnieji turėtų eiti pirmi. O iš tiesų delsiau bijodamas nusivilti, jei žmogus, kuriam esu tiek skolingas, manęs neprisimintų. Tačiau jis nenuvylė. Užliejo šiluma ir pakili nuotaika, kai nusišypsojęs tarė:

– Atsimenu tave! Tu – mažasis Leisonas.

Turėjau numanyti, kad O. Šindleris niekada nenuvils.

Tą dieną pasaulis dar nežinojo, kas yra O. Šindleris ir ką jis padarė Antrojo pasaulinio karo metu. Tačiau mes žinojome. Visi, kurie susirinkome oro uoste, ir daugiau nei tūkstantis kitų buvome dėkingi jam už gyvybę. Išgyvenome Holokaustą, nes O. Šindleris rizikavo, papirkinėjo ir kitais būdais stengėsi apsaugoti mus, savo darbuotojus žydus, nuo Aušvico dujų kamerų. Jis vadovavosi ir protu, ir širdimi, panaudojo savo turtą, griebėsi įvairiausių gudrybių, kad mus išgelbėtų. Jis apgavo nacius teigdamas, esą mes reikalingi pergalei, nors puikiai žinojo, kad daugelis mūsų, taip pat ir aš, nieko nemokame. Mašinos, kurią turėjau valdyti, pultą galėjau pasiekti tik stovėdamas ant medinės dėžės. Dėžė man suteikė galimybę būti naudingam ir likti gyvam.

Neįtikėtina, kad išgyvenau Holokaustą. Buvau paprastas berniukas, be įtakingų pažįstamų, be įgūdžių. Galimybių turėjau nedaug, tačiau vienas dalykas pasirodė svarbesnis už visa kita: O. Šindleris manė, jog mano gyvybė turi vertę. Jis manė, kad ją verta išgelbėti net jei jo paties gyvybei grėstų pavojus. Atėjo mano eilė atsidėkoti ir papasakoti apie O. Šindlerį. Tikiuosi, jis ras vietą jūsų širdyse. Ši knyga

yra ir mano gyvenimo istorija, pristatysiu ir savo šeimos narius, kurie rizikavo, kad mane išgelbėtų. Net pačiomis tamsiausiomis valandomis jaučiausi mylimas, jaučiau, kad mano gyvybė yra vertinga. Mano artimieji man taip pat yra didvyriai.

PIRMAS SKYRIUS

Basas bėgau pieva prie upės. Atsidūręs tarp medžių nusimečiau drabužius, įsikibau į mėgstamą nulinkusią šaką, įsisiūbavau virš upės ir pasileidau. Gražiai pliump-
telėjau! Plūduriuodamas išgirdau pūkštelėjimą, paskui dar vieną – tai mano draugai. Pasipliuškenę išbridome į krantą ir nuskuodę kiekvienas prie savo šakos vėl siūbavomės ir kritom į vandenį. Prie upės medkirčiai kirto medžius ir paleidę į upę sielius plukdė į malūną. Mums tai linksmybių nesugadino: atsigulėme ant rastų ir žiūrėjome, kaip saulės spinduliai skverbiasi pro ąžuolų, eglių ir pušų viršūnes. Maudytis niekada neatsibosdavo. Kai šalia būdavo suaugusiųjų, mūvėdavom glaudes, bet dažniausiai pliuškendavomės nuogi. Prie upės traukė ir dėl to, kad mama draudė man maudytis – mat nemokėjau plaukti.

Žiemą taip pat netrūkdavo pramogų. Vyresnysis brolis Caligas padėjo susimeistraiuti pačiužas iš įvairiausių, ne visai tam tinkamų medžiagų: metalo likučių, rastų senelio kalvėje, ir skiedrų. Teko gerokai pasukti galvą. Pačiužas išėjo primityvios ir griozdiškos, bet buvo galima čiuožti! Aš buvau smulkutis, bet vikrus. Mėgdavau lenktyniauti su vyresniais berniukais nelygiu ledu. Kartą Dovydas, mano kitas brolis, čiuožė plonu ledu, ir šis neatlaikė. Dovydas įlūžo į ledinį vandenį. Laimei, toje vietoje upė buvo negili. Šlapi pardūmėme namo persivilkti ir pasišildyti prie židinio. Išdžiūvę ir sušilę grįžome prie upės. Gyvenimas atrodė kaip nerūpestinga nesibaigianti kelionė. Net siaubingiausiose pasakose neteko susidurti su tokiomis pabaisomis, kokias sutikau po kelerių metų, ir tokiu didvyriū, kuris apsimesdamas pabaisa išgelbėjo man gyvybę. Negalėjau net įsivaizduoti, kas manęs laukia.

Mano vardas – Leiba Leizonas (Leib Lejzon), tačiau dabar esu žinomas kaip Leonas Leisonas. Gimiau Narevkoje, Lenkijos šiaurės rytuose (netoli Balstogės ir sienos su Baltarusija) esančiame kaime. Mano protėviai jame gyveno nuo senų laikų – daugiau nei 200 metų. Tėvai buvo sąžiningi, daug dirbo ir nieko nesitikėjo už dyką. Mama Čana buvo jauniausia iš penkių vaikų (trys berniukai, dvi mergaitės). Jos vyresnioji sesuo – Šaina. Jidiš kalba šis žodis reiškia „graži“.

Mano teta iš tiesų buvo graži, mama – nelabai, ir ši fizinė savybė lėmė, kaip su jomis elgėsi kiti žmonės, taip pat ir jų tėvai. Jie tikrai mylėjo abi dukras, tačiau manė, kad Šaina per graži dirbti fizinį darbą, užtat mama tam puikiai tiko.

Ji pasakojo, kaip tampė kibirus su vandeniu darbininkams laukuose. Buvo karšta, kibirai sunkūs. Tačiau nėra to blogo, kas neišeitų į gerą. Laukuose mama pirmą kartą pamatė savo būsimą vyrą. Nors tėtis pats pasipiršo mamai, santuoką turėjo suorganizuoti tėvai. Tuo metu tai buvo plačiai paplitusi tradicija Rytų Europoje. Laimei, abiejų išimylėjėlių tėvai jų sąjungai neprieštaravo. Neilgai trukus jie susituokė. Mamai buvo šešiolika, tėčiui Mozei – aštuoniolika.

Susituokus mamos gyvenimas beveik nepasikeitė. Ji triūsavo namie, ruošdavo valgi, rūpinosi šeima – savo vyru, o paskui ir sūneliu. Būdamas jauniausias iš penkių vaikų, nedažnai galėdavau džiaugtis mamos dėmesiu, todėl smagiausia būdavo, kai broliai ir sesuo išeidavo į mokyklą, o pas mus užsukdavo kaimynių. Jos sėdėdavo prie židinio ir megzdavo arba darydavo žąsų plunksnų pagalves. Žiūrėdavau, kaip moterys kemša plunksnas į impilą švelniai jį vis krestelėdamos, kad plunksnos tolygiai pasiskirstytų viduje. Žinoma, ne visos plunksnos atsidurdavo pagalvėje. Aš turėdavau surinkti ore tarsi snaigės plevenančias plunksneles, tačiau tai būdavo nelengva. Kartais pasisekdavo ir iš karto sugaudavau kelias. Mano pastangas moterys palydėdavo juoku ir plojimais. Pešti žąsis – sunkus darbas, todėl kiekviena plunksnelė buvo brangi. Laukdavau, kol mama su draugėmis pasidalys kokia istorija ar paskalomis. Tokiomis valandėlėmis ji būdavo rami ir atsipalaidavusi.

Kad ir kaip būtų užsiėmusi, mama visuomet rasdavo laiko vaikams. Ji kartu su mumis dainuodavo ir, žinoma, tikrindavo, ar paruošėme namų darbus. Kartą sėdėjau

vienas prie stalo, palinkęs prie matematikos vadovėlio, ir staiga už nugaros išgirdau šlamesį. Buvau taip įnikęs į mokslus, jog net nepajutau, kaip mama parėjo namo ir pradėjo ruošti valgį. Buvo ne pietų metas, todėl truputį nustebau. Mama atnešė lėkštę plaktos kiaušininės, iškeptos specialiai man, ir tarė:

– Tu toks geras berniukas, noriu tave palepinti.

Iki šiol pamenu, kokia džiaugsmo banga tąkart mane užliejo. Mama manimi didžiavosi.

Tėtis stengėsi, kad mums nieko netrūktų. Jis manė, kad dirbti gamykloje apsimoka labiau, nei užsiimti tradiciniu šeimos kalvystės amatu. Netrukus po vedybų tėtis įsidarbino nedidelėje stiklo gamykloje, kurioje liejo įvairiausių dydžių butelius. Ten jis išmoko gaminti butelių liejimo formas. Jis sunkiai dirbo, buvo gabus ir užsispyręs iš prigimties, todėl jį dažnai paaukštindavo. Kartą gamyklos vadovas nusiuntė jį į aukštesnio lygio įrankių gamybos kursus Balstogėje. Tai buvo svarbi proga, tėtis net įsigijo naują švarką, o mūsų šeima nedažnai pirkdavo drabužius.

Stiklo gamykla klestėjo. Savininkas nusprendė plėsti verslą, bet tam reikėjo jį perkelti į Krokuvą – augantį miestą maždaug už 560 kilometrų į pietvakarius nuo Narevkos. Ši žinia kaime sukėlė tikrą sujudimą. Tėtis ir dar keli darbininkai turėjo išsikelti į Krokuvą. Nusprendėme, kad tėtis vyks vienas, o kai uždirbs pakankamai, pasiims ir mus. Jam prireikė kelerių metų, kad sutaupytų reikiamą sumą ir rastų tinkamą vietą gyventi. Parvažiudavo namo

maždaug kas pusę metų. Buvau mažas, todėl tiksliai nepa-
menu, kada jis išvyko į Krokuvą, tačiau puikiai prisimenu,
kaip grįžo: jo laukė visas kaimas.

Mano tėtis buvo aukštas, gražus vyras, savo išvaizda
visuomet didžiavosi. Jam patiko oficialiesni drabužiai, ku-
riuos vyrai dėvėjo Krokuvoje, todėl ten gyvendamas įsigijo
kelis elegantiškus kostiumus. Kai grįždavo mūsų aplankyti,
dėvėdavo gražų kostiumą, puošnius marškinius, ryšėdavo
kaklaraištį. Kaimo gyventojams, pratusiems prie paprastų
laisvų drabužių, jo apranga darė išpūdį. Tada net nenujau-
čiau, kad jo kostiumai vieną dieną išgelbės mums gyvybę.

Kas kartą grįžus tėčiui namuose būdavo šventė. Vis-
kas pasikeisdavo. Paprastai valgydavome be ypatingų
ceremonijų, tačiau jam viešint susėsdavome prie vaišėmis
nukrauto stalo. Pusryčiams gaudavome daugiau kiaušinių,
pietums – truputį daugiau mėsos. Klausydavomės tėčio
pasakojimų apie gyvenimą mieste, apie mums negirdėtus
dalykus – vandentiekio sistemą ir tramvajus. Mes, keturi
broliai, – Heršelis, Caligas, Dovydas ir aš, – stengdavomės
elgtis kuo geriau.

Troškome tėčio dėmesio, tačiau žinojome, kad mūsų
sesuo Peža – jo numylėtinė. Nieko nuostabaus, kai šeimoje
keturi nenuoramos berniukai ir viena mergaitė. Jei dėl ko
nors susipešdavome, pamenu, Peža niekuomet nelikdavo
kalta. Kai imdavom ją erzinti, tėtis įsikišdavo ir mus nu-
bausdavo. Sesuo turėjo ilgus, šviesius plaukus, mama juos
supindavo į storas kasas. Peža padėdavo mamai tvarkytis

namie, buvo tyli ir paklusni. Suprantu, kodėl tėtis ją taip mylėjo.

Neretai tėtis parveždavo iš miesto dovanų. Ant saldinių dėžučių puikavosi istoriniai pastatai ir į tris juostas padalyti Krokuvos bulvarai. Žiūrėdavau į juos bandydamas įsivaizduoti, kaip atrodytų gyvenimas tokioje nuostabioje vietoje. Buvau jauniausias, tad man tekdavo vyresniųjų brolių išaugti drabužiai (marškiniai, batai, kelnės) ir žaislai. Kartą tėtis dovanų parvežė vaikškų lagaminų. Pamatęs brolius su jais pamaniau, kad vėl turėsiu kentėti, kol kuriam iš jų nusibos. Maniau, kad taip nesąžininga. Tačiau manęs laukė staigmena. Vienaime lagamine buvo supakuotas mažesnis – specialiai man. Labai apsidžiaugiau.

Nors tėtis grįždavo vos kelioms dienoms, visuomet rasdavo laiko man. Būdavau neapsakomai laimingas, kai eidavom pasivaikščioti iki jo tėvų namų. Tėčio draugai sveikindavosi, o jis visuomet laikydavo mane už rankos ir žaisdavo su pirštais. Tai buvo tarsi slaptas ženklas, rodantis, kaip jis myli savo jauniausią vaiką.

Brolis Heršelis buvo vyriausias, paskui – Becalelis, arba Caligas, Peža, Dovydas ir aš. Heršelis man buvo kaip Samsonas iš Biblijos: didelis, stiprus ir narsus. Tėvai sakydavo, kad jis – gyva bėda. Sulaukęs paauglystės, ėmė maištauti, atsisakė lankyti mokyklą. Norėjo užsiimti naudingesne veikla. Tuo metu tėtis jau dirbo Krokuvoje, taigi tėvai nusprendė, kad Heršelis turėtų išvažiuoti pas jį. Mane kankino dvejopi jausmai. Buvo nesmagu, kad

brolis išvažiuoja, tačiau kartu ir palengvėjo. Jis kėlė daug rūpesčių mamai. Nors buvau nedidelis, visgi supratau, kad jam bus geriau su tėčiu. Heršeliui patiko gyventi mieste, jis retai kada parvykdavo mūsų aplankyti.

Taigi Heršelis buvo stiprus ir užsispyręs, o Caligas – jo priešingybė, buvo švelnus ir mielas. Nors už mane vyresnis šešeriais metais, pranašesnis atrodyti nesistengė ir niekada manęs neskriaudė. Net vesdavosi kartu eidamas pasivaikščioti po miestą. Caligas turėjo auksines rankas. Regis, nebuvo nieko, ko jis nebūtų galėjęs pagaminti. Kartą sukonstravo signalus iš Varšuvos, Balstogės ir net Krokuvos gaudantį radijo aparatą, kuris vietoj elektros naudojo detektoriaus kristalus. Sumeistravo net ir dėžę ir sugalvojo, kaip prijungti ilgą anteną. Kai užsidėjau ausines ir išgirdau garsųjį Krokuvos trimitininką, skelbiantį pusiaudienį už šimtų kilometrų, buvau priblokštas.

Geriausiai sutariau su Dovydu, vos daugiau nei metais už mane vyresniu. Jis man pasakojo supdavęs lopšį, kai būdamas mažas verkdavau. Mudu dažnai leisdavome laiką kartu, tačiau jis baisiai mėgo mane erzinti. Kai pavykdavo iškrėsti kokį pokštą, Dovydo veide nušvisdavo pasitenkinimo šypsena. Kartais susinervinęs apsižliumbdavau. Sykį valgėme makaronus, ir Dovydas pasakė, kad makaronai iš tikrųjų yra kirminai. Jis primygtinai tai kartojo, kol mane įtikino. Apsivėmiau, o Dovydas pratrūko juokais. Supykęs greit atsileisdavau ir vėl būdavome neišskiriami, kol atsi-rasdavo kita proga iš manęs pasišaipyti.

Narevkoje buvo apie tūkstantį žydų. Nekantravau eiti į sinagogą su seneliais iš mamos pusės, su kuriais palaikiau artimus ryšius. Man patikdavo klausytis, kaip maldos aidas nuvilnija per pastatą. Rabinas pradėdavo pamaldas stipriu, energingu balsu, kuris greitai susiliedavo su susirinkusiųjų balsais. Kas keletą minučių jo balsas pakildavo tariant eilutę ar kelias, kad susirinkusieji žinotų, kurią maldos dalį turi sakyti. Paskui vėl meldavomės tyloje. Atrodė, kad esame vienas kūnas, bet tuo pačiu metu kiekvienas atskirai bendravo su Dievu. Žmogui iš pašalės turbūt buvo keista, tačiau mums atrodė teisinga. Kartais krikščionis lenkas, norėdamas apibūdinti chaotišką įvykį, sakydavo, jog „buvo kaip žydų kongregacija“. Tais taikos metais toks posakis buvo vartojamas ne siekiant įžeisti, o tik norint pabrėžti, kokie keistuoliai mes atrodome kitatikiams.

Narevkos krikščionys ir žydai nesipyko. Beveik. Gana greitai supratau, kad smarkiai rizikuodavau nerūpestingai vaikštinėdamas gatvėmis Didžiąją savaitę (prieš Velykas). Tai būdavo vienintelis laikotarpis, kai mūsų kaimynai krikščionys su mumis elgdavosi kitaip, tarsi žydai staiga būtų tapę priešais. Net kai kurie mano žaidimų draugai imdavo mane skriausti. Apmėtydavo akmenimis ir vadinavo žiauriais vardais, pavyzdžiui, Kristaus žudiku. Pykčio priežasties nesuprasdavau. Juk Kristus gyveno prieš daugybę amžių. Tačiau aš žydas, vadinasi, atsakingas už Kristaus mirtį (keista logika).

Laimei, tokį žiaurų elgesį patirdavom tik kelias dienas per metus. Kaip jau minėjau, Narevkoje žydai ir kitų tautybių žmonės įprastai sutardavo taikiai. Žinoma, būdavo išimčių. Moteris, kuri gyveno kitoje gatvės pusėje, mėtydavo akmenis į mane ir mano draugus žydus vien už tai, kad eidavome šaligatviu pro jos namą. Turbūt manė, kad vien žydų artumas yra blogas ženklas. Įgudau priėjęs jos namą pereiti į kitą gatvės pusę. Kiti kaimynai buvo daug malonesni. Šeima iš gretimo namo kasmet mus kviesdavo pasižiūrėti papuoštos eglės. Tiesą sakant, XX a. ketvirtą dešimtmetį Narevka buvo gana idiliška vieta augti. Nuo saulės laidos penktadienį iki saulės laidos šeštadienį Narevkos žydai švęsdavo šabą. Mėgaudavausi kaimą užliejusia tyła, kai užsidarydavo parduotuvės ir nutrūkdavo visi darbai. Pasibaigus apeigoms sinagogoje, žmonės sėdėdavo prieangiuose, kalbėdavosi ir gliaudydavo moliūgų sėklas. Kai eidavau pro šalį, dažnai prašydavo padainuoti, mat turėjau gerą balsą, mokėjau daug dainų, deja, atėjus paauglystei, balsas patyrė mutaciją.

Nuo rugsėjo iki gegužės iš ryto eidavau į vietos pradinę mokyklą, vakare – į žydų chederį, jame mokiausi hebrajų kalbos ir studijavau Bibliją. Chederyje buvo lengviau, nes kartodavau savo brolių žodžius, išgirstus, kai jie ruošdavo namų darbus, nors tada dar nieko nesupratau. Chederį pradėjau lankyti būdamas penkerių.

Dominuojanti religija Lenkijoje buvo krikščionybė. Pradinėje mokykloje religija vaidino svarbų vaidmenį.

Kai bendramoksliai katalikai meldavosi, mes, žydai, turėdavome tylomis pastovėti. Lengviau pasakyti, nei padaryti: mus dažnai bausdavo už šnabždėjimą ar draugišką kepštelėjimą, nors turėjome stovėti kaip statulos. Netinkamai elgtis būdavo rizikinga, nes mokytoja beveik visada pranešdavo tėvams. Kartais mama jau žinodavo, kad prisidirbau, prieš man grįžtant namo! Ji niekada manęs neperdavo, tačiau mokėjo parodyti, kad supykdziaiu. Man tas jausmas nepatikdavo, todėl stengdavausi elgtis gerai.

Kartą mano pusbrolis Joselis paklausė mokytojo, ar negalėtų pasikeisti vardo į Juzefą Lenkijos nacionalinio didvyrio Juzefo Pilsudskio garbei. Mokytojas atsakė, kad žydo vardas negali būti lenkiškas. Nesupratau, kodėl pusbrolis nori pasikeisti savo jidiš vardą, kuris yra Juzefo atitikmuo, į lenkišką, tačiau mokytojo atsakymas nė kiek nenustebino. Toks buvo požiūris į žydus.

Mano antrieji namai buvo kaimyno Lansmano, siuvėjo, troba. Žavėjaisi jo gebėjimu purkšti vandenį iš burnos ant lyginamų drabužių. Mėgdavau lankyti jį, jo žmoną ir keturis sūnus, kurie visi buvo gabūs siuvėjai. Jie dainuodavo dirbdami ir vakare po darbo, grodavo įvairiais muzikos instrumentais. Suglumau, kai jauniausias sūnus, sionistas, nusprendė vykti į Palestiną. Kam leistis į tokią tolimą kelionę, palikti šeimą, darbą ir dainas? Dabar matau, kad toks sprendimas išgelbėjo jam gyvybę. Jo tėtis, mama ir broliai žuvo per Holokaustą.

Narevkoje nebuvo daugelio šiandien įprastų dalykų. Gatvės buvo negrįstos arba grįstos akmenimis, daugelis pastatų – mediniai, tik vieno aukšto, žmonės vaikščiodavo pėsčiomis, jodavo arkliais arba keliaudavo arklių tempiamais vežimais. Pamenu, 1935 m. mus pasiekė elektros stebuklas. Man buvo šešeri. Kiekviena šeima turėjo nuspręsti, ar įsivesti elektrą. Po ilgų diskusijų tėvai nutarė priimti naująjį išradimą į savo namus.

Vidury lubų atsirado lempuotės lizdas, iki kurio buvo nutiestas laidas. Buvo labai keista, kad vietoj žibalinės lempos dabar virš galvos turime stiklinę lempuotę, kuriai šviečiant galėjome skaityti ir naktį. Tereikėjo timpltelėti laidą ir ją įjungti arba išjungti. Kai tėvai nematydavo, užsilipdavau ant kėdės ir patempęs laidą žiūrėdavau, kaip atsiranda ir dingsta šviesa. Atrodė panašu į burtus.

Nors atsirado elektra, gyvenimas Narevkoje per daug nepasikeitė. Nebuvo kanalizacijos sistemos, gamtinių reikalų atlikti eidavome į lauko tualetą. Dėl šios priežasties žvarbią žiemą kentėdavau kaip galėdamas ilgiau. Troboje buvo vienas didelis kambarys, atstojęs virtuvę, valgomąjį ir svetainę, ir vienas miegamasis.

Kas yra privatumas, nė nenutuokėme. Buvo viena lova, kurioje miegojome visi kartu. Vandeni semdavom iš šulinio: paleisdavom prie grandinės pririštą kibirą, sulaukdavom pūkštelėjimo ir keldavom kibirą aukšty. Sunkiausia būdavo neišlaistyti vandens nešant kibirą namo. Prie šulinio eidavome mažiausiai keletą kartų per dieną. Aš surinkdavau kiaušinius, sukraudavau malkas, sukapotas

Caligo, šluostydavau Pežos išplautus indus ir atlikdavau kitus darbus, kuriuos liepdavo mama. Dažniausiai kaip tik aš eidavau pas senelį ąsočio pieno.

Mūsų kaime, įsikūrusiame Belovežo girios pakraštyje, gyveno ūkininkų, kalvių, mėsininkų, siuvėjų, mokytojų ir pardavėjų. Buvome neišsilavinę žemdirbiai, žydai ir krikščionys, kurių gyvenimas sukosi apie šeimą, religines šventes, sėją ir derliaus nuėmimą. Žydai namuose kalbėjo jidiš kalba, viešose vietose – lenkiškai, o religinėje mokykloje ir sinagogoje – hebrajiškai. Tėvai išmokė vokiečių kalbos. Vėliau tos kalbos žinios mūsų šeimai bus gyvybiškai svarbios. Kadangi Lenkijos įstatymai draudė žydams turėti žemės (šis apribojimas seniai galiojo Europoje), mano senelis iš mamos pusės Jakobas Mejeris nuomojosi sklypą iš Rytų ortodoksų bažnyčios. Jis daug ir sunkiai triūsė, kad išlaikytų šeimą. Įdirbdavo žemę, kasdavo bulves, pjaudavo šieną. Važiuodamas vežimu ant šieno stirtos, jausdavausi didis. Kai tėtis išvyko į Krokuvą, mama dažnai prašydavo savo tėvų pagalbos. Senelis atnešdavo bulvių, burokų ir kitų daržovių, kad jo dukra ir anūkai būtų pavalgę. Nors tėvai padėjo, mamai buvo nelengva, nes augino keturis vaikus. Vien pamaitinti, apskalbti ir pasirūpinti, kad turėtume mokyklai reikalingų reikmenų, buvo didžiulis darbas. Mama niekada neturėjo laiko sau.

Narevkoje visi pažinojo savo kaimynus, žinojo, kaip jie užsidirba pragyvenimui. Vyrus dažnai vadindavo ne pavarde, o pagal profesiją. Pavyzdžiui, mano senelis buvo kalvis Jakobas, mūsų kaimynas – siuvėjas Lansmanas.

Moteris vadindavo pagal vyrą, pavyzdžiui, Jakobo žmona. Vaikus – atsižvelgdami į jų tėvus ar senelius. Kaimo gyventojams aš nebuvau Leiba Leizonas ar Mozės ir Čanos sūnus. Ne. Mane vadino Jakobo Mejerio *eynikl* (anūkas). Šis paprastas faktas daug pasako apie aplinką, kurioje užaugau. Tai buvo patriarchalinė bendruomenė, gerbianti, beveik garbinanti vyresnius žmones, ypač jei (kaip mano senelis iš mamos pusės) senas žmogus buvo atsidavęs tikėjimui, visą gyvenimą sunkiai plušėjęs, rūpinęsis šeima. Visuomet jaučiausi svarbus ir ypatingas, kai žmonės mane pavadindavo Jakobo Mejerio *eynikl*.

Kiekvieną penktadienio vakarą ir šeštadienio rytą per šabo apeigas sinagogoje stovėdavau šalia senelio ir meldamasis nusilenkdavau, kai nusilenkdavo jis. Vis dar prisimenu, kaip į jį žiūrėdamas galvodavau, koks jis stiprus ir aukštas, tarsi medžio kamienas, saugantis mane. Žydų Velykas visuomet švėsdavome mamos tėvų namuose. Kadangi buvau jauniausias anūkas, man suteikdavo garbę užduoti tradicinius keturis klausimus. Sakydamas klausimus hebrajų kalba, visas įsitempęs, stengdamasis nesuklysti, jausdavau senelio žvilgsnį, palaikantį mane. Baigęs savo dalį lengviau atsikvėpdavau, žinodamas, kad jo nenuvyliau. Jaučiau, kad man pasisėkė, jog turiu tokį senelį, visuomet troškau jo pritarimo, norėjau būti vertas jo meilės.

Ypač mėgdavau nakvoti pas senelius vienas. Miegodavau vienoje lovoje su jais, tačiau lovos nereikėjo dalytis su broliais ir seserimi. Nepaprastai mėgau būti senelių dėmesio centre!

Augau apsuptas mylinčių žmonių ir nieko nežinojau apie anksčiau vykusius persekiojimus Narevkoje ir kituose kaimuose, kuriuos žydai patyrė ne kartą, keičiantis valdovams.

Mano tėvai pergyveno XX a. pradžioje vykdytus vadinamuosius pogromus. Jiems pasibaigus, daugelis Narevkos žydų išvyko į Ameriką, tarp jų ir mamos broliai Morisas ir Karlas. Jie nė žodžio nemokėjo angliškai, tačiau tikėjo šviesesne ateitimi JAV. Po kelerių metų gražioji jų sesuo Šaina taip pat išvyko į Ameriką ieškoti geresnio gyvenimo.

Mano tėvams teko pergyventi Pirmąjį pasaulinį karą (1914–1918), tik tada jo taip nevadino, niekas nė neįtarė, kad vos po 20 metų prasidės Antrasis pasaulinis karas. Pirmojo pasaulinio karo metu Lenkiją okupavę vokiečiai neblogai elgėsi su lenkais nepriklausomai nuo jų tikėjimo. Narevkoje ir kituose Lenkijos kaimuose vyrai buvo imami priverstinai dirbti. Mano tėtis dirbo vokiečiams prie siaurojo geležinkelio, kuriuo į Vokietiją buvo gabenama mediena ir kiti ištekliai. 1918 m. Vokietijai pralaimėjus, okupantai pasitraukė į savo šalį.

Mano tėvai ir daugelis kitų smarkiai klydo manydami, kad ir per Antrąjį pasaulinį karą vokiečiai elgsis panašiai kaip Pirmojo pasaulinio karo metu. Jie manė, kad okupantai bus paprasti žmonės, atliekantys karo tarnybą, nekantraujantys grįžti pas savo žmonas ir vaikus, vertinantys svetingumą ir geranoriškumą. Panašiai kaip žmonės vertino mane, atsižvelgdami į mano senelio reputaciją, taip ir mes vertinome 1939 m. Lenkiją

okupavusius vokiečius, atsižvelgdami į ankstesnius okupantus. Juk kuo daugiau gali pasikliauti, jei ne savo patirtimi?

Kai galvoju apie vietą, kur užaugau, kaimą, kuris davė man tiek daug brangių atsiminimų, menu dainą, kurią jidiš kalba dainuodavome su Lansmanu ir jo sūnumis. Ji vadinasi *Oyfn Pripetchik* („Prie židinio“). Liūdnai skambanti daina pasakoja apie rabiną, mokantį vaikus hebrajų abėcėlės (lygiai taip chederyje mokiausi aš). Daina baigiasi rūsčiu rabino perspėjimu:

*Kai suaugsit, vaikai,
Tik tada suprasite,
Kiek melo yra šitose raidėse
Ir kiek skausmo.*

Vakarais, kai dainuodavom su Lansmanų šeima, šie žodžiai atrodė tokie svetimi. Nė nenujaučiau, kad netrukus jie taps mano kasdienybe.

ANTRAS SKYRIUS

Sunku įsivaizduoti pasaulį be lėktuvų ar automobilių. Pasaulį, kuriame žmonės didžiąją gyvenimo dalį praleisdavo vienoje vietoje ir retai kada nukeliaudavo bent kelis kilometrus už savo kaimo ribų. Pasaulį be interneto, be telefono. Viena vertus, branginu atsiminimus apie savo mažą vaikystės pasaulį. Jame karaliavo meilė ir šeima. Dėl nusistovėjusios gyvenimo tėkmės retos staigmenos būdavo dar įsimintinesnės. Galvodamas apie tolimą praeitį, jaučiu ilgesį. Ypač man trūksta senelių, tetų, dėdžių, pusbrolių ir pusseserių.

Iš tėčio pasakojimų susikūrėme nuostabų Krokuvos vaizdą. Narevką ir Krokuvą skyrė apie 560 kilometrų, gyvenimo būdą mieste ir kaime – šviesmečiai. Tėčiui turėjo

būti nelengva, juk galėjo mus lankyti tik kartą kas kelis mėnesius. Jis puikiai žinojo, kokią naštą užkrauna mamai. Tačiau mama suprato: tėtis dirba norėdamas užtikrinti mums geresnį gyvenimą, tad turime kantriai laukti, kol sutaupys pinigų ir mus išsiveš.

1938 m. pavasarį, po penkerių metų sunkaus darbo ir taupymo, mes pagaliau išsiruošėme gyventi į Krokuvą. Nenustygau vietoje. Man buvo aštuoneri, mėgau nuotykius ir žinojau, kad dideliame mieste jų tikrai netrūks. Be to, vėl susiburs visa šeima. Kas gali būti geriau? Tėtis išvyko į Krokuvą, kai buvau trejų. Širdį kuteno jaudulys. Nebuvo nė šešėlio blogos nuojautos, kai atsisveikinau su seneliais, tetomis, dėdėmis, pusbroliais ir pusseserėmis. Jaučiausi pasirengęs pradėti naują gyvenimo etapą ir maniau, kad grįžęs į Narevką juos teberasiu. Įsėdome į traukinį. Iki šiol nebuvau išėjęs už kaimo ribų, ką jau kalbėti apie kelionę traukiniu. Viskas stebino: garsai, greitis, prieš akis lekiantis peizažas. Buvau pasiruošęs (bent jau taip maniau) viskam. Tiksliai neprisimenu, kiek laiko keliavome, bet tikrai pamenu, kad kelionė buvo ilga. Truko ne vieną valandą. Pro vagono langą pasaulis atrodė toks didelis, o mes važiuojome tik į vieną miestą. Kai sutemo, bijojau, kad ką nors pražiopsosiu, todėl nesitraukiau nuo lango. Buvo gerokai po vienuoliktos vakaro, kai traukinys atvyko į Krokuvos stotį. Mūsų jau laukė tėtis – puolėme jam į glėbį. Sukrovėme lagaminus į vežimą ir susėdome už vadeliotojo. Stebėjau, kad taip vėlai (Narevkoje jau seniai gulėčiau lovoje) po miestą dar važinėja tramvajai, vaikščioja žmonės.

– Jau beveik vietoje, – pasakė tėtis, kai važiuome per Vyslą – vidury miesto vinguriuojančią upę.

Vežimą tempiančiam arkliui kaukšint akmenimis grįstomis Krokuvos gatvėmis, pagaliau užsnūdau. Vienai dienai įspūdžių pakako. Netrukus pasiekėme kelionės tikslą. Mūsų naujieji namai buvo Pramonės g. 13 – truputį į pietus nuo upės. Šiame daugiabutyje gyveno stiklo gamyklos darbininkai. Mūsų butas buvo pirmame aukšte. Kaip ir Narevkos troboje, jame buvo tik du kambariai – miegamasis ir svetainė, – tačiau svetainė – gerokai erdvesnė. Labiausiai nustebino tualetai. Prieš einant miegoti, tėtis mus nuvedė koridoriumi ir parodė tualetą, kurį dalysimės su dar trimis šeimomis. Jis patraukė už klozeto esančią grandinę, ir aš išpūtęs akis žiūrėjau, kaip vanduo išbėga ir bakelis vėl prisipildo. Iki tol lemputę laikiau pačiu nuostabiausiu dalyku, bet dabar, supratęs, kad daugiau nereikės naktį eiti į išvietę, nusprendžiau, jog vidaus tualetas ir kanalizacija lenkia elektrą ir lemputes. Timpltelėjęs grandinę grožėjausi, kaip vanduo sukdamasis bėga žemyn. Tada nemaniau, kad pasaulyje gali būti reikšmingesnių išradimų. Kokia nepaprasta diena!

Kitą rytą su Dovydu išsiruošėme patyrinti naujos aplinkos. Pamažu, vis labiau įsidrąsindami tolome nuo savo pastato. Pirmiausia kiek paėjėjome gatve, paskui įveikėme kvartalą ir galiausiai atsidūrėme prie upės, kur Silezijos Sukilėlių tiltas jungė mūsų kvartalą su žymiausiomis lankytinomis Krokuvos vietomis: Kazimiero

žydų kvartalu, istoriniu senamiesčio rajonu ir Vavelio pilimi, kurioje viduramžių Lenkijoje gyveno šalies valdovai (tada Krokuva buvo Lenkijos sostinė).

Netrukus jau buvau apsipratęs ir ėmiausi tyrinėti miestą vienas. Vaizdai ant saldainių dėžučių tikrovėje atrodė dar gražesni. Ypač sužavėjo didžiuliai Krovuvos parkai ir istoriniai pastatai, pavyzdžiui, Senoji sinagoga, pastatyta XV a., ir Švenčiausiosios Mergelės Marijos bazilika – didinga XIV a. gotikinė bažnyčia, iškilusi virš pagrindinės aikštės. Kaip tik iš šios bažnyčios bokšto trimitininkas, kurį girdėdavau per Caligo radiją, kasdien skelbdavo vidurdienį.

Kiekvieną dieną manęs laukė naujas nuotykis, nekant-ravau sužinoti, ką rasiu už kito kampo. Kartais paliesdavau ranka pastato sieną, norėdamas įsitikinti, kad nespnuoju. Klausantis gatvės šurmulio atrodydavo, jog visi turi nepaprastai svarbių reikalų. Retsykiais bandydavau neatsilikti nuo gerokai sparčiau žingsniuojančių suaugusiųjų, kad sužinočiau, kur jie taip skuba. Būdavo įdomu stebėti įvairiausių rūšių batus ir juos avinčių žmonių veidus. Kartais sustodavau kaip įbestas ir įsistebeilydavau į krautuvės vitriną, kimšte prikimštą prekių: drabužių, papuošalų, prietaisų. Nieko panašaus nebuvau matęs. Turbūt vaikai panašiai jaučiasi pirmą kartą atėję į pramogų parką (tada net nežinojau, kas tai yra). Mūsų daugiabutis stovėjo darbininkų rajone, vos už kelių kvartalų nuo tėčio gamyklos, įsikūrusios Liepų gatvėje. Čia buvo daug mano amžiaus berniukų. Kartais jie pasišaipydavo, kad stebiuosi dalykais, kurie visiems atrodo įprasti. Jiems patikdavo vaidinti

išsilavinusius miestiečius, aiškinančius naiviam kaimietukui, kaip viskas veikia. Tačiau į kai kuriuos dalykus ir patys žiūrėdavo su nuostaba. Neilgai trukus susiradau keletą gerų draugų. Prasimanydavome įvairiausių žaidimų. Vienas mėgstamiausių – važinėti tramvajais po miestą. Nei aš, nei mano naujieji draugai neturėdavome kišenėje nė skatiko, tad surezgėme, mūsų nuomone, genialų planą, kaip važinėti nemokamai. Išokdavome į tramvajų, kai kontrolierius būdavo priešingame gale. Kai imdavo artėti prie mūsų rinkdamas pinigus ir žymėdamas bilietus, mikliai iššokdavome iš tramvajaus, kontrolieriui nespėjus mūsų pričiupti, dumdavome į priešingą pusę ir žaidimas prasidėdavo iš naujo. Bent jau kelias stoteles, kol kontrolierius perprasdavo mūsų užmačias. Šis žaidimas niekada neatsibosdavo. Mano naujiesiems bičiuliams buvo nė motais, kad aš žydas. Svarbiausia, kad dalyvaučiau krečiant išdaigas ir nebūčiau bailys.

Krokuva ne tik istorinis miestas, tai buvo kosmopolitiškas, spindintis kultūros centras, turintis daug dramos teatrų, kavinių, naktinių klubų ir net operos teatrą. Kuklus tėčio uždarbis neleido mėgautis nė viena iš šių pramogų. Su naktiniu miesto gyvenimu šiek tiek susipažinau tapęs dviejų įsimylėjėlių laiškininku: naktiniame restorane dirbančiam vyriškiui ir mūsų kaimynei nešiodavau meilės laiškelius. Kaimynė duodavo pinigų tramvajui, bet aš verčiau eidavau pėsčiomis – atstumas buvo nedidelis. Priėjęs prie durų, paduodavau laiškėlį durininkui. Laukdamas atsakymo užmesdavau akį vidun, nes buvo smalsu, kodėl

žmonės čia ateina po darbo kiekvieną vakarą. Nieko įspūdingo nepamačiau, tik girdėjau gyvai skambančią muziką. Truputį pastoviniavęs grįždavau namo ir atiduodavau iš kaimynės gautus pinigus mamai, nes dar net karui neprasidėjus šeimos finansinė padėtis buvo sunki.

Tėtis jautėsi laimingas, kad šeima su juo. Jis didžiuodamasis pristatė mus stiklo gamyklos darbuotojams. Mudu su Dovydu visuomet būdavome laukiami jo darbovietėje. Jei būdavo užsiėmęs, skirdavo kokį ilgai trunkantį darbėlį, pavyzdžiui, perpjauti storą rastą. Didelės naudos tai neduodavo, tačiau tėtis mus pagirdavo, kai dvi rąsto pusės žnektelėdavo žemėn.

Tėtis buvo nagingas įrankių ir liejimo formų meistras. Gamindavo mašinų atsargines dalis ir butelių liejimo formas. Kadangi turėjo nemažai darbo su mašinomis patirties, jį mielai būtų samdę daugelis gamyklų savininkų. Didžiuodavosi savo darbu ir namie, čia jis jautėsi kaip karalius, nors jo pilis tebuvo nedidelis butukas. Mama stengdavosi tenkinti kiekvieną tėčio užgaidą. Mes, vaikai, buvome antroje vietoje.

Kol gyveno vienas su tėčiu, Heršelis subrendo, surimtėjo, susirado darbą, taupė. Dabar jis buvo mandagus ir atsakingas. Turėjo merginą, todėl, nors mūsų neskyrė šimtai kilometrų, retai jį tematydavome. Pamažu pripratome gyventi Krokuvoje. Susikūrėme jaukius namus, džiaugėmės, kad esame kartu. Kai mus pasiekė siaubingos naujienos apie neramumus ir smurtą Vokietijoje, per daug neėmėm į galvą, buvome užsiėmę kasdieniais reikalais.

1938 m. rugsėjį šventėme Roš Hašaną – žydų Naujuosius metus. Gražioje reformuotoje sinagogoje (mieste jų buvo per šimtą) paminėjome Jom kipūrą (Atpirkimo dieną). Krokuvoje gyveno maždaug 60 000 žydų – ketvirtadalis miesto gyventojų. Man atrodė, kad esame visiškai integravęsi į miesto gyvenimą. Tačiau dabar suprantu, jog ir tada buvo ženklų, rodančių, kas laukia ateityje.

Mano naujoji pradinė mokykla buvo didžiulė, joje mokėsi šimtai vaikų iš mūsų rajono. Vieną dieną ketvirtokų mokytojas pavadino mane Moziku. Tai mažiškas Mozės forma. Buvau sužavėtas. Maniau, mokytojas pažįsta mano tėtį Mozę ir žino, kad aš jo sūnus. Didžiavausi, kad mano tėtį pažįsta tiek įvairių žmonių. Tik vėliau supratau: mokytojas nepažinojo mano tėčio, o šis mažiškas vardas buvo vartojamas niekinama reikšme norint įžeisti žydų berniuką, ir su jo tėčiu tai nesusiję. Pasijutau kaip paskutinis kvailys, kad buvau toks lengvatikis. Tačiau gyvenimas tekėjo įprasta vaga: mokykla, žaidimai, namų ruošia ir kitos užduotys, pavyzdžiui, parnešti duonos ar sutaisytus batus. Deja, buvo vis sunkiau nepaisyti nerimą keliančių pranešimų apie įvykius Vokietijoje. Laikraščiai, radijas ir žmonės kalbėjo tik viena tema – Adolfas Hitleris, fiureris. Atėję į valdžią 1933 m., A. Hitleris ir naciai nešvaistė laiko veltui, perėmė šalies valdymą į savo rankas, nutildė oponentus ir pradėjo kampaniją, kurios tikslas – padaryti Vokietiją stipriausia valstybe pasaulyje. Vienas svarbiausių A. Hitlerio uždavinių – sumenkinti žydus, parodyti, kad esam prastesni už kitus. Jis kaltino

žydus dėl Vokietijos bėdų (buvusių ir esamų): pralaimėjimo Pirmajame pasauliniame kare ir ekonomikos nuosmukio.

1938 m. kovo mėnesį Vokietijai prisijungus Austriją, o po pusės metų okupavus Čekoslovakijos Sudetų kraštą, ten sustiprėjo ir žydų diskriminacija. Nauji apribojimai žydams dar labiau apkartino gyvenimą.

Nespėję atsigauti po šių naujienų, išgirdome dar prastesnes: A. Hitlerio įsakymu apie 17 000 Lenkijos žydų buvo išstremti iš Vokietijos. Nacių valdoma vyriausybė pareiškė, kad Vokietijoje jie nepageidaujami. Lenkijos vyriausybė, siekdama įrodyti savo antisemitines pažiūras, neleido žydams grįžti į Lenkiją. Išgirdome pranešimų, kad tremtiniai apsistojo neutralioje teritorijoje prie pasienio ir įkūrė laikinas stovyklas. Galiausiai kai kuriems žydams pavyko papirkti sargybinius, kirsti sieną ir grįžti į Krokuvą ir kitus miestus. Man girdint, tėvai neteikė šiems įvykiams didelės reikšmės.

– Anksčiau buvo pogromų rytuose, – abejingai sakė tėtis. – Dabar atsirado bėdų vakaruose. Bet viskas bus gerai. Pamatysit.

Nežinau, ar pats tuo tikėjo, ar norėjo įtikinti save, mamą ir mane. Kur mums reiktų bėgti? Ką daryti? Netrukus pasiekė dar blogesnės žinios: naktį iš lapkričio 9-osios į 10-ąją (1938 m.) Vokietijoje ir Austrijoje buvo deginamos sinagogos, Toros, naikinamas žydų turtas. Žydus mušė, beveik šimtą nužudė. Negalėjau patikėti, kad kiti žmonės pasyviai stebėjo šiuos baisius įvykius. Nacių propaganda pateikė tos nakties įvykius kaip spontanišką demonstraciją prieš žydus

keršijant už vokiečių diplomata, kurį Paryžiuje nužudė jaunas žydas Heršelis Grinžpanas. Netrukus sužinojome, kad naciai laukė panašios dingsties. Jie surengė smurto proveržius visoje šalyje. Vėliau ši naktis buvo pavadinta Krištoline naktimi dėl tūkstančių sudaužytų sinagogų, žydų namų ir parduotuvių langų. Tiesą sakant, tą naktį dužo ne tik langai, bet ir mūsų viltys, jog naciai atsitokės ir nustos persekioti žydus.

Nors tėtis sakė, kad esame saugūs ir padėtis pagerės, pirmą kartą pajutau baimę. Karo tikimybė didėjo. Apie tai kalbėjo mokykloje, gatvėje – visur, kur tik ėjau. Naujienų agentūros pranešė, kad Lenkijos vyriausybės nariai išvyko į Vokietiją susitikti su jos vadovais, tikėdamiesi, kad pavyks užkirsti kelią karui. Kad ir kaip tėvai stengėsi, jie negalėjo apsaugoti manęs nuo tolydžio augančios karo su Vokietija baimės.

Kartą nuėjau į pagrindinę Krokuvos aikštę paklaustyti garsaus Lenkijos generolo, kurio vardo nepamenu, kalbos. Jis stovėjo išdidžiai ir pompastiškai liaupsino mūsų šalies kariuomenę ir jos drąsą. Jis prisiekė: jei prasidėtų karas, Lenkijos kariai įsibrovėliams vokiečiams neatiduotų nė sagos nuo savo uniformų. Troškome tikėti, kad mūsų kariai, nepaprasti narsuoliai, pasipriešins galin-gajai Vokietijos kariuomenei, jos lėktuvams ir tankams. Mano tėvai ir tikriausiai daugelis kitų nebuvo tokie tikri, tačiau nenorėjo kelti panikos ar pasirodyti nepatriotiški. 1939 m. vasarą Krokuva ėmė rimtai ruoštis karui. Užkalėme buto langus, apklijavom kryžmai, kad nesudužtų.

Stengėmės sukaupti maisto atsargų. Kai kurios šeimos skubėjo įrengti rūsiuose slėptuves. Visiems ruošiantis karui ir kuriant evakuacijos planus, jaučiau nebe baimę, o nervingą jaudulį. Kitaip nei tėvai, neįsivaizdavau, kas tai yra karas.

Šiuo neramiu metu dar labiau suartėjau su Caligu. Būdamas savamokslis elektrikas, Caligas sulaukdavo kaimynų prašymų įvesti elektrą pertvarkytuose rūsiuose. Manau, jis suprato, kad jaučiuosi geriau būdamas su juo, nes kartais leisdavo eiti kartu ir nešti įrankius. Stengiausi panėšėti į jį ir džiaugdavausi, kai kas nors pasakydavo, kad mes panašūs ne tik išvaizda, bet ir eiseną. Kai prieš guldami sustatydavome batus greta, matydamas, kaip jie užsiritę ties pirštų galais, žinodavau, jog mūsų eiseną išties vienoda.

Kai kurie žydai išvyko iš Krokuvos teigdami, kad rytuose, arčiau Sovietų Sąjungos, bus saugiau nei Vakarų Lenkijoje, arčiau Vokietijos. Viena mūsų name gyvenusių žydų šeima išplaukė barža aukštyn Vysla į Varšuvą, esančią daugiau nei už 240 kilometrų į šiaurės rytus nuo Krokuvos. Prieš jiems išplaukiant, šeimos galva padavė tėčiui buto raktą, nė kiek neabejodamas, kad greitai grįš. Daugiau jų nematėme.

Augant įtampai, mama vis labiau ilgėjosi savo kaimo ir giminaičių. Juk dėl vyro paliko Narevkoje tėvus, tetas, dėdes, pusbrolius, pusseseres. Krokuvoje ji susidraugavo su keliomis moterimis, stiklo gamykloje dirbančių vyrų žmonomis, tačiau draugės neatstojo giminaičių. Man patiko gyventi mieste, tačiau mamai buvo sunku prisitaikyti.

Ji troško grįžti namo, tačiau išvykti galėjo tik gavusi tėčio sutikimą ir palaiminimą, o tėtis jokių būdu nenorėjo palikti Krokuvos ir tiek daug pastangų kainavusios gerovės.

1939 m. rugsėjo 1 d. rytą mane pažadino oro pavojaus sirena. Iššokau iš lovos ir nuskuodžiau į kitą kambarį – tėvai klausėsi radijo. Niūriu tonu pranešėjas perdavė padriką informaciją. Vokiečių tankai kirto Lenkijos sieną, o oro pajėgos (liuftvafė) atakavo lenkų pasienio kaimelį – prasidėjo Vokietijos invazija į Lenkiją. Kaukiant oro pavojaus sirenoms, mano tėvai, Caligas, Peža, Dovydas ir aš nuskubėjome į rūsį, kur jau slėpėsi kaimynai. Po kelių minučių išgirdome lėktuvus. Manėme, kad pasipils bombos, tačiau sprogimų nebuvo girdėti. Sirenai nutilus, grįžome į savo butą. Pažvelgiau pro langą ir su palengvėjimu atsidusau: vokiečių kareivių niekur nesimatė, tačiau gatvėse viešpatavo nyki tylą. Po dviejų dienų sužinojome, kad Prancūzija ir Anglija paskelbė karą Vokietijai. Atgavau viltį. Maniau, šios šalys suskubs mums į pagalbą, bet dienos bėgo, o pagalba taip ir neatvyko.

Nors ir narsi, Lenkijos kariuomenė pasirodė bejėgė priešintis vokiečių kariams, kurie įsiveržė į Lenkiją ir sparčiai judėjo rytų kryptimi. Mums įprastas gyvenimas Krokuvoje subyrėjo kaip kortų namelis.

Pirmosiomis karo dienomis daugelis vyrų (tiek žydų, tiek kitų tautybių) pabėgo į rytus, toliau nuo fronto. Vadovaudamiesi patirtimi, įgyta per Pirmąjį pasaulinį karą, žmonės manė, kad moterys ir vaikai yra saugūs, tačiau

stiprūs vyrai bus prievarta imami į Vokietijos kariuomenę. Kadangi toks pavojus grėsė ir mano tėčiui bei Heršeliui, jie nusprendė grįžti į Narevką. Laukė sunki kelionė, o aš, Caligas ir Dovydas buvome per jauni (ar bent jau atrodėme per jauni) karo tarnybai, tad tėtis nusprendė, kad liksime su mama Krokuvoje. Vieną rytą tėtis ir Heršelis paskubomis apsirengė, pasiėmė truputį maisto ir, greitai atsiveikinę, išvyko. Buvo ašarų, bet verkė tik tie, kurie pasiliko. Atsimenu, kaip žiūrėjau į užsiveriančias duris ir galvojau, ar dar kada pamatysiu savo tėtį ir brolių.

Praėjus penkioms dienoms po lemtingojo ryto, kai kaukė sirena, išgirdome gandą, kad ant Vyslos tiltų stovi sargybiniai. Man kaipmat pasitaisė nuotaika. Turbūt į pagalbą atvyko prancūzai arba anglai! Jie sustabdys vokiečius, o tėtis su Heršeliu galės grįžti. Neatsiklausęs mamos (vis tiek nebūtų leidusi), išsėlinau iš buto. Nutariau pasižiūrėti iš arčiau. Norėjau pranešti šeimai gerų naujienų, kad pavojus praėjo, netrukus vėl visi būsime kartu.

Įprastu keliu nuėjau prie upės. Buvo įtartina tylu. Kur dingo visi žmonės? Kodėl niekas nesveikina mūsų gelbėtojų? Artėdamas prie Silezijos sukilėlių tilto jau galėjau įžiūrėti kareivius. Sulėtinau žingsnį. Širdis sustingo iš baimės. Pamatęs skiriamuosius ženklus ant šalmų, supratau, kad tai ne prancūzai ir ne anglai, o vokiečiai. Buvo 1939 m. rugsėjo 6 d. Vokiečiai įžengė į Lenkiją ir greičiau nei per savaitę pasiekė Krokuvą. Nors tada dar to nesupratome, bet mūsų pragaras žemėje prasidėjo.

TREČIAS SKYRIUS

Varganai atrodanti žmogysta lėtai priėjo prie namo laiptų ir galiausiai atsidūrė prie mūsų buto durų. Atpažinau tik tada, kai įėjęs susmuko ant kėdės. Taip smarkiai tėtis pasikeitė per kelias savaites. Visi jį apkabinome, tačiau džiaugėmės neilgai, nerimavom dėl Heršelio. Tėtis patikino, kad Heršelis saugus, tačiau manau, likęs vienas su mama pasakė jai ką kita. Tėtis papasakojo prisidėjęs su Heršeliu prie didelio pabėgėlių būrio, keliaujančio į šiaurę ir pietus. Stengdamiesi atsiplėšti nuo vokiečių tankų ir kareivių, jie ėjo kiauras dienas ir naktis, miegodavo vos kelias valandas laukuose. Mito kukurūzų burbuolėmis. Jas tiesiog nusiskindavo ir krimsdavo žalias. Vos spėdavo prieiti miestelį, pasiekdavo gandas,

Leyson, Leon

Le-139

Berniukas ant medinės dėžės / Leyson, Leon; iš anglų kalbos vertė Tomas Einoris. – Vilnius: Nieko rimto, 2014. – 144 p.: iliustr.

Leonas Leisonas (1929–2013), Oskaro Šindlerio išgelbėtas žydas, pasakoja, ką būdamas paauglys patyrė Antrojo pasaulinio karo metais. Pasirodžius filmui „Šindlerio sąrašas“, susidomėjimas žydų likimu paskatino Leoną papasakoti savo istoriją. Šis išsamus ir sukrečiantis pasakojimas skirtas tiek paaugliams, tiek suaugusiems.

Redaktorė **Giedrė Kmitienė**
Korektorė **Danutė Ulčinskaitė**
Maketavo **Vilija Kvieskaitė**
Tiražas 2000 egz.
Išleido leidykla „Nieko rimto“
Dūmų g. 3A, LT-11119 Vilnius
www.niekorimto.lt
Spausdino UAB BALTO print
Utenos g. 41A, 08217 Vilnius

Net siaubingiausiose pasakose neteko susidurti su tokiomis pabaisomis, kokias sutikau po kelerių metų, ir tokiu didvyriu, kuris apsimesdamas pabaisa išgelbėjo man gyvybę.

Yra gyvenime dalykų, nuo kurių neturėtume nusigręžti, nors jie ir šiurpūs.

Antrojo pasaulinio karo metais naciai, užėmę Lenkiją, žydams paruošė tikrą košmarą. Vienas drąsus žmogus nutarė padėti žydams, nors už tai galėjo sumokėti gyvybe. Ar teko girdėti apie Šindlerį? Apie tai, ką jis padarė?

Šią istoriją verta išgirsti. Tai pasakojimas apie tų laikų įvykius iš lūpų paauglio, perėjusio pragarą.

www.niekorimto.lt
Akcijos ir ypatingi pasiūlymai

Tik internetu

ISBN 978-609-441-265-3

9 786094 412653